

Judyta Szaciłło

ŚWIĘCI JAKO NARZĘDZIE POLITYKI: *VITA SANCTI ALBEI* W KONTEKŚCIE ZMIAN DYNASTYCZNYCH W MUNSTERZE W VIII WIEKU

Średniowieczna hagiografia irlandzka jest przedmiotem intensywnego zainteresowania historyków od przeszło wieku. Największą popularnością cieszyły się żywoty najbardziej znanych świętych, jak Patryk, Brygida czy Kolumba Starszy, których najwcześniejsze zachowane akta powstały w VII i na początku VIII stulecia. Irlandzkie zabytki hagiograficzne to jednak o wiele więcej niż tylko żywoty tych trojga słynnych świętych: do dziś zachowało się około stu żywotów spisanych po łacinie oraz około pięćdziesięciu zachowanych po irlandzku – i zdecydowana większość z nich powstała w wiekach średnich.

Źródła hagiograficzne, gdy są używane z metodologiczną rozważą, mogą stanowić bogate źródło dla rekonstrukcji kulturowego, społecznego i politycznego kontekstu średniowiecznej Irlandii. Niestety, dla przeważającej większości tekstów precyzyjne ustalenie daty ich powstania jest bardzo trudne. Z liczby około stu pięćdziesięciu żywotów irlandzkich świętych, do dziś zaledwie dwanaście zostało wydawanych. Spośród trzech obszernych kolekcji, jakie się zachowały (*Codex Salmanticensis*, *Codex Kilkenniensis* i *Codex Insulensis*), tylko dwie doczekały się wydania¹. Akta świętych były długo niedocenianym materiałem w historiografii irlandzkiej – teksty były co prawda wydawane, ale nie analizowano ich, uważając je za prymitywne i nie wnoszące nic do historycznej wiedzy². Dopiero Daniel

¹ *Codex Salmanticensis: Vitae Sanctorum Hiberniae e Codice olim Salmanticensi nunc Bruxellensi*, wyd. W.W. HEIST, w: *Subsidia Hagiographica* 25, Brussels 1965; *Codex Kilkenniensis: Vitae Sanctorum Hiberniae*, wyd. C. PLUMMER, t. 1–2, Oxford 1910.

² Irlandzkie akta hagiograficzne pozostawały niedocenianą materią do lat sześćdziesiątych XX wieku. Żywoty świętych, jak mniemano, były całkowicie bezużyteczne dla rekonstrukcji historycznej (zob. K. HUGHES, *Early Christian Ireland: introduction to the sources*, London 1972, s. 220–224). Nowe podejście do materiału hagiograficznego zapoczątkował D. BINCHY w swoim klasycznym już artykule *St Patrick and his biographers: ancient and modern*, „*Studia Hibernica*” 2(1962), s. 7–173.

Binchy w 1962 roku wydał studium metodologiczne dotyczące badań nad źródłami hagiograficznymi, po którym żywoty świętych zaczęły cieszyć się większą uwagą irlandzkich historyków.

W 1991 roku profesor Richard Sharpe opublikował szeroką analizę procesu kompilacji trzech głównych kolekcji żywotów irlandzkich świętych. W ramach tejże analizy zasugerował on daty spisania dla grupy dziesięciu żywotów znajdujących się w kodeksie *Salmanticensis*, zwanych razem „grupą O’Donohue”, od nazwiska ich trzynastowiecznego kolekcjonera (lub zaledwie przekaziciela – tego nie da się dokładnie ustalić)³. Sharpe, na podstawie czystej analizy tekstu (jego rozwoju, zmian, jakie w nim zaszły, składni, archaizmów językowych), bez zajmowania się kontekstem kulturowym czy politycznym, zaproponował dla żywotów z grupy O’Donohue datę *circa* 800. Wydatowanie dodatkowych dziesięciu tekstów hagiograficznych niemal podwoiłoby liczbę precyzyjnie umiejscowionych w czasie żywotów irlandzkich świętych. Niestety, propozycja Sharpe’a nie spotkała się z powszechną akceptacją innych historyków: wzbudziła zarówno wyrazy poparcia, jak i mocnej krytyki. Do dziś nie ma zgody co do roku 800 jako orientacyjnej daty dla powstania żywotów z grupy O’Donohue. Niniejszy artykuł jest częścią szerszej zakrojonej pracy doktorskiej, której celem jest dogłębne przeanalizowanie treści owych żywotów i doprecyzowanie dat ich powstania.

*

Żywot św. Ailbe (łac. „Albeus”) jest jednym z obszerniejszych i najbardziej czytelnych tekstów w grupie O’Donohue; nawiązania do współczesnej autorowi sytuacji politycznej są względnie wyraźne i nie pozostają w sferze czystych domysłów, jak to ma niejednokrotnie miejsce w przypadku innych żywotów z grupy. *Żywot* obfituje również w wiele informacji o profilu kulturowym, literaturze i edukacji w środowisku, z którego wywodził się autor, ale dane te nie zapewniają żadnych konkretnych podstaw do przeprowadzenia datacji źródła. Najlepszym do tego narzędziem w przypadku interesującego nas tekstu okazują się czytelne refleksy pewnego konfliktu o charakterze politycznym, który miał miejsce w Munsterze w VIII wieku. W rzeczywistości *Żywot św. Ailbe* sprawia wrażenie, że jest bezpośrednim wynikiem i zarazem zobrazowaniem tego konfliktu, rezultatem ostrożnej i wyrafinowanej propagandy oraz sztuki negocjacji w sporze między dwoma ważnymi kościelnymi centrami (paruchiami)⁴, Emly w Munsterze i Armagh

---

³ R. SHARPE, *Medieval Irish saints' lives: an introduction to Vitae Sanctorum Hiberniae*, Oxford 1991, s. 297–339.

⁴ Wczesnośredniowieczna organizacja Kościoła w Irlandii była dość specyficzna, stąd moje częste użycie sformułowania „ośrodku” lub „centra kościelne”. Takim ośrodkiem kościelnym była *paruchia*, nie mająca wiele wspólnego z kontynentalnym znaczeniem tego słowa. Paruchia była

na północy Wyspy, oraz między ich patronami i protektorami – dynastiami Éóganachta i Uí Néill.

Żywot św. Ailbe zachował się w czterech wersjach: trzech spisanych po łacinie i jednej po irlandzku. Wersja z kodeksu *Salmanticensis*, która należy do grupy O'Donohue i którą Richard Sharpe uznał za najwcześniejszą, została opublikowana w edycji kodeksu przygotowanej przez Williama Heista w 1965 roku⁵. Edycja Charlesa Plummera z roku 1910 bazuje głównie na wersji zachowanej w kodeksie *Kilkenniensis* i częściowo na tekście z kodeksu *Insulensis*⁶. Plummer zauważył, że wszystkie trzy łacińskie wersje wywodzą się z jednego źródła i przyznał już wówczas, wiele lat przed pojawieniem się publikacji Sharpe'a o grupie O'Donohue, że wersja *Salmanticensis* zdaje się najwcześniejszą z zachowanych, niemniej nie podjął się on nawet orientacyjnego datowania⁷. Obserwacje Plummera są w pełni usprawiedliwione: wszystkie trzy łacińskie żywoty są niemal identyczne w treści i z niewielkimi różnicami w stylu. Późniejsze wersje *Żywota* pomijają wiele nazw własnych i kilka obszerniejszych fragmentów, ale w ogólnym zarysie zawierają ten sam tekst.

Irlandzkojęzyczna wersja *Żywota* zachowana jest w dwóch manuskryptach (RIA Stowe MS 9, f. 97 nn. oraz Brussels MS 2324-40, f. 139 nn.). Próby wydatowania tego tekstu nie były jeszcze podejmowane, ale Plummer określił go jako „późny”, ponieważ użyte są w nim formy językowe charakterystyczne dla języka średnioirlandzkiego (wieki X–XII), np. *siolla*, po staroirlandzku *cell* („kościół”)⁸. Ta wersja *Żywota św. Ailbe* jest pełna pominięć i skrótów, więc choć bazowana na którejś z wersji łacińskich, nie wnosi żadnych dodatkowych informacji do naszych rozważań.

Zachowało się do dziś jeszcze jedno wczesnośredniowieczne źródło związane z postacią św. Ailbe, mianowicie *Reguła św. Ailbe*, krótki zbiór przepisów i wskazówek dotyczący życia klasztornego, spisany po staroirlandzku⁹. Wbrew tytułowi, jest wysoce nieprawdopodobne, aby św. Ailbe był tym, który ją spisał. Język tekstu został zidentyfikowany jako przynależący do okresu staroirlandzkiego (wiek

---

obszarem podlegającym kościołowi-matce, który często był zarówno opactwem jak i biskupstwem; w obrębie jednej paruchii mogło znajdować się kilka kościołów, niejednokrotnie rozproszonych geograficznie. Zob. C. ETCHINGHAM, *The implications of paruchia*, „Ériu” 44(1993), s. 139–162.

⁵ *Vita Albei*, wyd. W.W. HEIST, w: *Vitae Sanctorum Hiberniae*, s. 118–131.

⁶ *Vita sancti Albei archiepiscopi de Imlech*, wyd. C. PLUMMER, w: *Vitae Sanctorum Hiberniae*, t. 1, s. 46–64.

⁷ C. PLUMMER, *Vitae Sanctorum Hiberniae*, t. 1, s. XXIX.

⁸ Tamże.

⁹ *The Rule of Ailbe of Emly*, wyd. i tłum. J. O'NEILL, „Ériu” 3(1907), s. 92–115; *The Rule of Ailbe*, tłum. U. Ó MAIDÍN, w: *The Celtic monk: rules and writings of early Irish monks*, Kalamazoo 1996, s. 17–27.

VIII–IX)¹⁰; niestety, *Reguła* nie zawiera żadnych innych przesłanek pozwalających na dokonanie bardziej precyzyjnej datacji; brak też w tekście jakichkolwiek powiązań ze św. Ailbe lub kościołem w Emly – oprócz, rzecz jasna, samego jej tytułu.

O św. Ailbe nie ma zbyt wielu informacji poza tymi, które czerpiemy z jego żywotów. Został on wspomniany w listach genealogicznych¹¹ zachowanych w irlandzkich manuskryptach od XII do XV wieku (które zawierają znaczne wcześniej spisane teksty)¹². Olcnais, ojciec Ailbe, pojawia się we wszystkich fragmentach poświęconych drzewu genealogicznemu świętego, a wywodzony jest z rodu Dál Cairpri Arad¹³. Jest to informacja w pewnym stopniu zaskakująca, jako że ród ten zamieszkiwał zachodni Leinster. Nie może dziwić, że święty pochodzący z rodu z zachodniego Leinsteru założył klasztor w sąsiadującym wschodnim Munsterze. Zaskakujące natomiast jest to, że zapewne prawdziwa informacja o rodowodzie Ailbe zachowała się w źródłach i nie uległa alteracji mimo faktu, że Ailbe i jego kościół, Emly, zostali z czasem ściśle powiązani z polityką dynastyczną munsterskiego rodu Eóganachta. Nanoszenie „korekt” w rodowodach świętych było bardzo popularną praktyką w średniowiecznej Irlandii i *Żywot* oraz genealogie św. Ailbe są raczej chlubnym wyjątkiem.

Ailbe pojawia się również w krótkim poemacie dołączonym do jednej z list genealogicznych¹⁴, w którym wymienia się poszczególne regiony Irlandii i przypisuje się im świętego protektora: ziemie dynastii Uí Néill (Míde i północno-zachodnia Irlandia) należą, jak zostało opisane w poemacie, do św. Kolumby; Ulaid (północno-wschodnia część Ulsteru) przypisane są św. Finnianowi, Connacht – św. Ciaránowi, Dál Riata (północne krańce Irlandii i zachodnie wybrzeża Szkocji) – św. Comgellowi, Leinster pozostaje pod opieką św. Brygidy, a Munster pod opieką Ailbe. W ostatnim wersie opisany jest św. Patryk jako najwyższy protektor wszystkich irlandzkich ziem. Warto zachować treść tego poematu w pamięci, aby mieć pełniejszy ogłąd na to, jak hagiograf św. Ailbe opisuje swojego bohatera – jako niezależnego zwierzchnika Kościoła, w obrębie Munsteru równego w swym autorytecie św. Patrykowi. We wszystkich zapisach genealogicznych Ailbe jest powiązany z kościołem w Emly (irl. *Imlech*, współcześnie w hrabstwie Tipperary, wschodni Munster) i jest to jedyne wspomniane w źródłach miejsce określane jako fundacja św. Ailbe, co również jest raczej dość wyjątkowe, jako że irlandzcy święci często opisywani byli jako związani z kilkoma, nierzadko bardzo rozproszonymi geograficznie lokacjami.

---

¹⁰ J.F. KENNEY, *The sources for the early history of Ireland: ecclesiastical*, New York 1929 (wyd. drugie poprawione: L. BIELER, New York 1966), s. 315.

¹¹ *Corpus Genealogiarum Sanctorum Hiberniae*, wyd. P. Ó RIAIN, Dublin 1985, c. 135, 436, 486, 662.190.

¹² Tamże, s. XIII–LXXVIII.

¹³ *Corpus Genealogiarum Hiberniae*, wyd. M.A. O'BRIEN, Dublin 1962, c. 199a13, 316a7.

¹⁴ *Corpus Genealogiarum Sanctorum Hiberniae*, c. 729.

Roczniki Ulsterskie (Annala Ulad) również zawierają wzmianki o św. Ailbe. Są to trzy noty komemoracyjne, każda pod inną datą (527, 534 i 542)¹⁵. Którakolwiek z tych dat byłaby prawdziwa, każda jest sprzeczna z obrazem św. Ailbe zarysowanym przez jego hagiografa, w którym działalność Ailbe przedstawiana jest jako chronologicznie wcześniejsza od działalności św. Patryka. W żywocie Ailbe czytamy, że:

„Palladiusz przybył do Irlandii na wiele lat przed Patrykiem, aby tam siać wiarę w Boga. [...] Gdy zaś Palladiusz przybył do ludu Munsteru, odnalazł tam chłopca Albeusa w zachodnim Cliú, [pograżonego] w modlitwie. Chłopiec zaś, płonąć wrodzonym dobrem w swym sercu, zbliżył się do niebios i poprosił, aby ukazano mu prawdziwą wiarę oraz jak niebiosa i ziemia zostały stworzone, i kto stworzył istnienia. [...] Gdy więc święty chłopiec Albeus pomodlił się tą mądrą modlitwą, Palladiusz [...] pozdrowił go i, podług pragnienia jego serca, nauczył go o tych wszystkich rzeczach, i ochrzcił go”¹⁶.

Fragment ten nie opisuje co prawda Ailbe nauczającego i ewangelizującego lud Munsteru *przed* przybyciem św. Patryka, ale fraza *multis annis ante Patricium* pozwala podejrzewać, że autor *Żywota* miał zamiar zasugerować, iż misjonarska działalność Ailbe zaczęła się wcześniej niż aktywność Patryka na Wyspie. To podkreślenie chronologicznego pierwszeństwa św. Ailbe jest niezwykle znaczącym elementem w jego *Żywocie* – wpisuje się w ogólną, mocno zauważalną w tym tekście, tendencję do podważania duchowego autorytetu Patryka na obszarze Munsteru.

Koncepcja, że Ailbe był misjonarzem poprzedzającym działalność Patryka występuje nie tylko w *Żywocie*, lecz także w innych tekstach hagiograficznych. Pojawiają się tam również inni święci, których hagiografowie postulowali ich chronologiczne pierwszeństwo. Pierwszą taką wzmiankę odnaleźć można w *Żywocie* św. Ciarána z Saigir, którego żywot nie jest precyzyjnie wydatowany, jednak wśród historyków panuje zgoda co do tego, że jest tekstem wczesnym, być może VIII-wiecznym¹⁷. Czytamy tam:

„W międzyczasie wiara chrześcijańska wzrosła w Irlandii, ponieważ trzech innych biskupów przed nadejściem Patryka wielbiło w niej [Pana]: to jest Ailbeus biskup [...], podobnież św. Ybarus biskup i wielce błogosławiony Declanus [...]”¹⁸.

¹⁵ A.U.² 527.4, 534.2, 542.2; *Ann. Tig.* 532.2; *Ann. Inisf.* 528.1.

¹⁶ *Vita Albei*, c. 2: „[...] venit Palladius ad Hyberniam insulam, multis annis ante Patricium, ut ibi fidem Dei seminaret. [...] Cum autem venisset Palladius ad Munnenses, invenit puerum Albeum in oratione in oriente Cliach. Puer enim, naturali bono instinctus in corde suo, sursum aspiciebat in celum et rogabat ut ostenderetur ei vera credulitas, quomodo factum est celum et terra, quis fecit creaturas. [...] Cum ergo hanc prudentem orationem sanctus puer Albeus orasset, Palladius [...] salutavit illum et, secundum sui cordis desiderium, docuit eum de his omnibus et baptizavit illum”.

¹⁷ J.F. KENNEY, *The sources for the early history of Ireland: ecclesiastical*, s. 316; I. SPERBER, *The Life of St Ciarán of Saigir*, „*Offaly: history and society*” 1(1998), s. 131–152.

¹⁸ „Interea fides Christiana crescebat in Hibernia, quia alii tres episcopi ante adventum Patricii predicabant in ea: id est Ailbeus episcopus [...]; similiter sanctus Ybarus episcopus, et beatissimus Declanus [...]”, *Vita Ciarani*, c. 7, wyd. C. PLUMMER, w: *Vitae Sanctorum Hiberniae*, t. 1, s. 220.